

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної педагогіки
Кафедра загальної та практичної психології

Дипломна робота
(бакалавра)

з теми: «ДИНАМІКА РОЗВИТКУ РОЛЬОВОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ»

Виконав:
студент 4-го курсу
групи Ps1-B19
спеціальності 053 Психологія
денної форми навчання
Роїк Владислав Валентинович

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук, доцент
Славіна Наталія Сергіївна

Рецензент:
кандидат психологічних наук, доцент
Співак Віталій Іванович

Кам'янець-Подільський – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. СТАТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ.....	7
1.1. Поняття «статі» в психологічній літературі.....	7
1.2. Психологічна характеристика розвитку Я-концепції в підлітковому віці.....	20
1.3. Становлення самосвідомості в підлітковому та юнацькому віці як джерело формування Я-концепції.....	25
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	29
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛЬОВОЇ ПОВЕДІНКИ ТА ЇЇ ДИНАМІКА.....	30
2.1. Опис методів та методик емпіричного дослідження.....	30
2.2. Аналіз результатів дослідження статево-рольової поведінки підлітків та юнаків.....	32
2.3. Аналіз статево-рольових орієнтацій у різних образах.....	36
2.4. Якісний аналіз отриманих результатів емпіричного дослідження.....	45
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	59
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	63

ВСТУП

Актуальність проблеми. Демократизація та гуманізація сучасного українського суспільства передбачає орієнтацію нашої держави на встановлення єдиних загальнолюдських принципів і стандартів, на їх природні засади, що є важливими для всього світового співтовариства. Одним із найвагоміших загальнолюдських принципів є принцип рівності – визнання того, що всі люди мають бути рівними між собою незалежно від будь-яких особливостей. Однією з таких особливостей людини є її стать. І те, що має бути цінністю і для людини, і для держави, іноді стає перешкодою до реалізації особою своїх прав. Ця особливість нерідко стає руйнівною у процесі реалізації принципу рівності основних прав та свобод людини.

Останнім часом у всіх сферах життєдіяльності людини зростає актуальність питань, пов'язаних із гендерною рівністю. Світовий процес формування конституційного законодавства характеризується декларуванням у ньому принципу рівних прав і можливостей. Конституційне закріплення рівності статей є характерним нарівні з такими особливостями, як національна і расова незалежність, мова, віросповідання, соціальне походження, політичні переконання та інше. У сучасній юридичній науці право сприймається насамперед як сукупність прав людини. Права людини як суспільна цінність пройшли складний еволюційний шлях: від надання привілеїв окремим соціальним групам і станам до закріплення гаранту прав людини та громадянина і, як кінцевий результат, до визнання прав і свобод кожного індивіда у всьому світі. У цьому ракурсі категорія гендерної рівності є неабиякою цінністю для права та потребує комплексного наукового підходу для вирішення цієї проблеми.

Проблема статі торкає дуже важливих областей інтересів людини: демографію й медицину, психологію й педагогіку, право й мораль, проблеми злочинності тощо. Розуміння й знання в області диференціації статей необхідні для рішення проблем народжуваності та смертності, родини та виховання, профорієнтації тощо. Особливу актуальність здобуває соціальний аспект проблеми

статі для нашої країни. Дуже часто правильна й справедлива ідея рівноправності чоловіків і жінок трансформується й трактується як «однаковість» і «взаємозамінність» у всіх областях людської діяльності. Це створює багато труднощів і приносить велику шкоду.

Незважаючи на те, що підлітковий вік у психології ХХ сторіччя вивчався досить докладно, сучасні підлітки відрізняються від однолітків попередніх поколінь рядом соціально-психологічних особливостей. Серед них дослідниками відзначається підвищена конфліктність підлітків в умовах школи в цілому та у педагогічному процесі зокрема, у міжособистісному спілкуванні з однолітками, з дорослими, і, насамперед, батьками.

Практика показує, що підлітки не вміють вирішувати виникаючі конфлікти, і в їхніх конфліктних відносинах переважають деструктивні тенденції. Для зниження гостроти подібних явищ і більше продуктивного вирішення міжособистісних конфліктів, необхідний їхній психологічний супровід. Успішність взаємодії з підлітками вчителя й шкільного психолога багато в чому визначається розумінням вікової специфіки конфліктності та обранням адекватних засобів і способів роботи з ними.

Мета дослідження полягає у вивченні динаміки статево рольової поведінки сучасних підлітків.

В основу дослідження покладено **припущення** про те, що: розвиток статево рольових знань у сучасних підлітків, як у дівчинок, так і в хлопчиків, іде від невизначеного або традиційного типу в підлітковому віці до андрогенного типу в юнацькому віці.

Для досягнення мети дослідження були поставлені та послідовно розв'язані такі **завдання:**

1. Проаналізувати формування рольових знань із погляду сучасної психологічної науки.
2. Охарактеризувати рольову поведінку молодших підлітків.
3. Охарактеризувати рольову поведінку старших підлітків.

4. Порівняти рольову поведінку хлопчиків і дівчаток, юнаків та юнак.
5. Дослідити динаміку рольову поведінку у сучасних підлітків і юнаків.

Об'єктом дослідження виступають підлітки.

Предмет дослідження: динаміка статево рольової поведінки.

Методи дослідження. У роботі використовувалась система методів, що включає: теоретичний аналіз літературних джерел з метою визначення стану розробленості означеної проблеми, методи спостереження, експертних оцінок, бесіди, аналізу продуктів діяльності, статистичні методи. Для діагностики статево рольової поведінки підлітків використано методики: опитувальник С. Бема, методика Т.О. Араканцевої і О.М. Дубовської та проєктивна методика «Намалюй ідеальних чоловіка та жінку. Намалюй себе».

Контингент досліджених. Дослідження проводилось на базі ліцею №14 та ліцею №15 м. Кам'янця-Подільського. В експериментальній роботі на різних етапах дослідження брали участь 50 учнів, серед яких були підлітки та юнаки (25 хлопчиків і 25 дівчаток).

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в тому, що у ньому:

- Поглиблено психологічні уявлення щодо процесу формування рольових знань.
- Емпірично підтверджено проблеми статево рольової соціалізації й формування статево рольових стереотипів і знань, становлення й розвитку Я-Концепції в підлітковому і юнацькому віці, з погляду сучасної психологічної науки.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що розроблена програма експериментального вивчення рольової поведінки хлопчиків і дівчинок, юнаків та юнак, може бути використана практичними психологами в навчальних закладах.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідались та отримали схвалення на VIII Міжнародній науково-практичній конференції

«Актуальні проблеми психології особистості на Європейському просторі»
(Кам'янець-Подільський, 15 лютого 2023р.).

Структура роботи. Структура дипломної роботи складається із вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, додатків та списку використаної літератури (58 найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи становить 67 сторінок.

ВИСНОВКИ

1. Порівнюючи динаміку статево рольової орієнтації хлопчиків і юнаків, можна сказати, що виростає виразність маскулінних якостей. Це виявилось в збільшенні числа підлітків з маскулінною спрямованістю й при аналізі образів «Реального Я», де висока виразність маскулінних якостей супроводжується високою виразністю фемінних якостей в 13-14 років, в 15-16 років перевага маскулінних якостей стає очевидним. Все це говорить про те, що наша основна гіпотеза відносно хлопчиків не підтверджується.

2. Порівнюючи динаміку статево рольової орієнтації у дівчаток і дівчин, можна говорити про те, що розвиток орієнтацій іде до андрогенності. Про це свідчать дані про кількість андрогенних дівчин в 7 і 10 класах, а так само аналіз виразності маскулінних і фемінних якостей в «Реальному образі». Отже, відносно динаміки статево рольової орієнтації у дівчин наша гіпотеза підтверджується.

3. Розглядаючи співвідношення «Ідеального Я» і «Реального Я» у хлопчиків і юнаків можна говорити про зближення цих образів з віком. Про це можна судити по ступені виразності якостей, наприклад, хлопчики 7 класу хочуть бути більше вольовими, доброзичливими, терпимими, при цьому юнака 10 класу себе вже вважають у достатньому ступені вольовими, доброзичливими тощо. У дівчат ця тенденція виражена слабкіше: «Ідеальне» і «Реальне Я» в 7 і 10 класах розходяться менше.

4. Як для хлопчиків, так і для дівчаток всіх віків близькі образи Ідеального чоловіка й батька, ідеальної жінки й матері. Можна припустити, що образ ідеального чоловіка й ідеальної жінки будується на образах батьків.

5. При якісному аналізі статево рольової орієнтації можна відзначити, що з віком вона стають більше диференційованою. Тобто більше складною і точною.

6. При аналізі емоційно-ціннісного відношення до себе, своїй і протилежній статі виявилися наступні тенденції: негативне (конфліктне) відношення до жінок і дівчат у хлопчиків 13-14 років, низька самооцінка й конфліктне відношення до

себе в дівчаток 13-14 років, більше адекватне й позитивне відношення юнаків і дівчин 15-16 років до себе, своїй і протилежній статі.

7. Процес статево рольової соціалізації й формування статево рольової орієнтації не завершується в ранньому юнацькому віці. Про це свідчать велику кількість підлітків з невизначеної статево рольовою орієнтацією , а так само характер малюнків (карикатурні, образні, однакові фігури в чоловіків і жінок).

8. Отже, у рамках нашої роботи ми розглянули проблеми статево рольової соціалізації й формування статево рольових стереотипів і знань, становлення й розвитку Я-Концепції в підлітковому і юнацькому віці, з погляду сучасної психологічної науки. Ми провели дослідження, спрямоване на вивчення динаміки статево рольової орієнтації сучасних підлітків і юнаків.

Це дослідження показало нам, що розвиток людини як представника тієї або іншої статі не настільки однозначний, як здавалося нам раніше. Сучасна ситуація розвитку підлітків, юнаків і суспільства в цілому трохи утрудняє розвиток статево рольової соціалізації й формування статево рольової орієнтації. Це можна пояснити тим, що з'явилося набагато більше індивідуальних варіацій, які враховуються в соціумі, а так само в культурі на сучасному етапі немає однієї правильної й вірної відповіді, все це утрудняє процес входження підлітка в дорослий мир, але імовірно, робить його більше сильним і стійким.

Так само слід зазначити, що процес формування повноцінних статево рольових орієнтацій не закінчується в ранньому юнацькому віці й закінченням школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аніщук Н.В. Гендерне насильство у правовому житті України: монографія. Одеса : Юридична література, 2007. 232 с.
2. Білоус О.В. Вікова психологія : навчальний посібник. Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2015. 108 с.
3. Білинська М.М. Гендерна політика в системі державного управління : підручник. Запоріжжя : Друкарський світ, 2014. 132 с.
4. Богачевська-Хомяк М. Суспільство переосмислює ролі жінок і чоловіків в Україні // Очима жінок. 2000. С. 34–40.
5. Богачевська І. Гендер як категорія теоретичного аналізу // Гендерні студії: освітні перспективи (навчально-методичні матеріали). Київ : ПІД Фоліант, 2003. 80с.
6. Булах І.С. Погляди Л.С.Виготського на розвиток самосвідомості підлітка як освітній простір практичного психолога // Психологія: Збірник наукових праць. Київ : НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2000. Вип. 1(8). С. 217–223.
7. Булах І.С. До проблеми провідного психологічного новоутворення особистості підліткового віку // Вісник Харківського державного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Психологія. Харків : ХДПУ, 2001. Вип. 6. С. 22–36.
8. Булах І.С. Специфіка особистісного зростання підлітка: ракурс сучасного психологічного дослідження // Журнал практикуючого психолога. Київ, 2002. Вип. 8. С. 72–85.
9. Булах І.С., Алексєєва Ю.А. Розвиток моральної самосвідомості особистості підлітка: Навчально–методичний посібник. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. 72с.
10. Виготський Л.С. Педологія підлітка: проблеми віку. Київ. 2003. С. 244– 269.

11. Гайденко В. А. Критична педагогіка Пауло Фрейре // Гендерна педагогіка : хрестоматія / за ред. В. Гайденко. Суми : Університетська книга, 2006. С. 70–79.
12. Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві / Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ : ПЦ Фоліант, 2003. 300с.
13. Гончар Ю., Кузнєцова Т., Гончар О. Посібник пресової практики з гендерної персп Гіденс Е. Соціологія. Київ : Основи, 2009. 726 с.
14. Говорун Т. В. Гендерна психологія : навчальний посібник. Київ : Академія, 2004. 308 с.
15. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України; голов. ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
16. Івченко Ю.В. Філософсько-правовий аналіз гендерної політики в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.12. Київський національний університет внутрішніх справ. Київ , 2009. 19 с.
17. Іваненко О. Гендерна наукова перспектива: від світогляду до політики // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2001. Вип. 6. С. 87–91.
18. Кімел Майкл С. Гендероване суспільство: пер. з англ. Київ : Сфера, 2003. 490 с.
19. Кравець В. П. Історія гендерної педагогіки : навчальний посібник для студентів ВНЗ. Тернопіль : Джура, 2005. 439 с.
20. Кутова Н. Гендерні ініціативи в педагогічній освіті // Вісник Житомирського педагогічного університету. Вип. 6. Житомир : Видавничий центр ЖДПУ. 2003. С. 54–58.
21. Кутова Н. Гендерні ініціативи в педагогічній освіті // Вісник Житомирського пед. університету. Житомир : Видав. Центр ЖДПУ. Вип. 6. С. 54– 58.
22. Малес Л. Біологічні, психологічні соціокультурні чинники гендеру // Основи теорії гендеру. Навчальний посібник. Київ : КІС. 2004. 536с.

- 23.Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів [Електронний документ]. Київ, 2014. 65 с.
- 24.Маєрчик М. Гендерована біологія: наукові факти і політичні інтерпретації (Розділ 4) // Гендер для медій: підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / за ред. М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманової. Київ : Критика, 2013. С. 61–75.
- 25.Малес Л. Числові дані як створення гендерних дискусій і дискурсів (Розділ 10) // Гендер для медій: підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / за ред. М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманової. Київ : Критика, 2013. С.165–178.
http://ua.boell.org/sites/default/files/downloads/Gender_for_media_print.pdf
- 26.Мельник Т. Гендер як наука та навчальна дисципліна // Основи теорії гендеру. Навчальний посібник. Київ : КІС. 2004. 536с.
- 27.Мілет К. Сексуальна політика / переклад з англійської мови. Київ : Основи. 2000. 619с.
- 28.Мудрик А.В. У пошуках свого «Я» // Родина й школа. 1998. № 10. С.34–45.
- 29.Оксамитна С.М. Гендерні ролі та стереотипи // Основи теорії гендера: Навчальний посібник. Київ : К.І.С., 2004. С. 157–181.
- 30.Основи теорії гендеру: навч. посібник. Київ : «К.І.С.», 2004. 481 с.
- 31.Плахотнік О. Гендерний вимір сучасної освіти : здобутки американських феміністсько-педагогічних студій // Американська філософія освіти очима українських дослідників : Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції (Полтава, 22 груд. 2005 р.). Полтава : ПОППО, 2005. 281 с.
- 32.Правові засади формування та розвитку гендерного середовища в Україні: монографія / кол. авторів; за заг. ред. Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко. Київ : Юридична думка, 2010. 352 с.

33. Про рівні можливості для жінок та чоловіків: Закон Словенії, прийнятий національною асамблеєю Словенії 21 червня 2002 р. // Мельник Т.М. Міжнародний досвід гендерних перетворень. Київ : Логос, 2004. С. 186–193.
34. Про суспільство гендерної рівності: Основний закон Японії, прийнятий 15 червня 1999 р. // Мельник Т.М. Міжнародний досвід гендерних перетворень. Київ : Логос, 2004. С. 170–177.
35. Пушкарева Н.Л. Гендерні дослідження в історичних науках // Гендерні дослідження. Вип. 3. Харків : ХДІ. 2000. С. 166–186.
36. Руднева О. Гендерна рівність як принцип законодавства України // Право України. 2002. N 4. С. 104–108.
37. Родіонова І. Ідеї критичної педагогіки в українському контексті
38. // Американська філософія освіти очима українських дослідників : Матеріали Всеукр. наук.-практичної конф. (Полтава, 22 груд. 2005 р.). Полтава : ПОППО, 2005. 281 с.
39. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
40. Гартаковская И.Н. Биологические факты и политические интерпретации: «Разделились беспощадно мы на женщин и мужчин» // Гендер для «чайников». 2006. С. 11–26.
41. Філософія права: словник / В.А. Бачинін, В.С. Журавський, М.І. Панов. Київ : Ін Юре, 2003. 408 с.
42. Фрейре П. Педагогіка пригноблених. Київ : Юніверс, 2003. 168 с.
43. Фрейре П. Формування критичної свідомості. Київ : Юніверс, 2003.
44. Фрумін І. Д. Вызов критической педагогики // Вопросы философии. 2000. N 12. С.55–62.
45. Фрумін І. Д. Вызов критической педагогики // Вопросы философии. 2000. N 12. С.55–62.

46. Чухим Н. Д. Гендерна освіта в Україні // Режим доступу : <http://www.gendercentre.org.ua/htdocs/article%2003.htm>.
47. Шевченко Л.О. Кобікова Ю.В. Гендер у психологічних та соціальних дослідженнях : навчальний посібник. Київ : 2015. 148 с.
48. Цокур О. С. Основи гендерного виховання // Гендерний розвиток у суспільстві (конспекти лекцій). Київ : Фоліант, 2004. С. 183–222.
49. McLaren P. *Critical Pedagogy and Predatory Culture*. London, N.Y., 1995.
50. *An introduction to women studies* / ed. by D. Madoc-Jones & J. Coates. Oxford : 1996.
51. Bordo S. *Feminism, Postmodernism, and Gender-Scepticism* // *Feminism. Postmodernism*. Ed. By Linda Nicholson. New York and London: Routledge, 1990. 170 p.
52. Haraway D. *Primate Visions. Gender, Race, and Nature in the World of Modern Science*. New York: Routledge, 1989. 245 p.
53. Lorber J. *Beyond the Binaries: Depolarizing the Categories of Sex, Sexuality and Gender* // *Contemporary Feminist Theory. A Text. Reader*. The University of W. Florida, 1998. P. 15–29.
54. Nicolson L. *Interpreting “Gender”* // *The Play of Reason: From the modern to the post-modern*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1999. P. 52–55.
55. Oakley A. *Sex, Gender and Society*. Oxford, 1972. 276 p.
56. Parsons T. and Bales R. 1955. *Family, Socialization and Interaction Process*. NY: The Free Press. 344 p.
57. Scott J. *Millennial Fantasies: The Future of “Gender” in the 21st Century*. Paper presented on May 6, 2000 at the seminar “Production of the Past”, Columbia University, New York. P. 11-17.
58. Scott J. *Millennial Fantasies: The Future of “Gender” in the 21st Century*. Paper presented on May 6, 2000 at the seminar “Production of the Past”, Columbia University, New York. P. 11-17.